

KATTA YOSHLI BOLALARDA SAYRLAR ORQALI EKOLOGIK TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISHNING AMALDA QO'LLANILISHI

G'aniyeva Sayyora Saidmurod qizi

*TerDPI Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi maktabgacha ta'lim mutaxassisligi 2-
kurs magistranti*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada katta yoshli bolalarda sayrlar orqali ekologik tarbiyani samarali tashkil etishning amalda qo'llanilishi haqida bayon etilgan*

Kalit so'zlar: *Ekologik aksiyalar, nutq, muloqot, o'qish, yozish, mehnat.*

Tabiatda bolalar mehnati Tabiatda turli ko'rinishdagi mehnat faoliyati bolalarga katta quvonch bag'ishlaydi va ularning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadi. Mehnat qilish jarayonida tabiatga muhabbat, unga g'amxo'rlik, ehtiyotkorona munosabat tarbiyalanadi. Bolalarda mehnat faoliyatiga qiziqish, unga nisbatan ongli, mas'uliyatli munosabat shakllanadi. Tabiatda mehnat qilib, bolalar tabiat obyektlarining xususiyatlari va sifatleri, holatlari bilan tanishadilar, bu xususiyatlarni kashf etish usullarini o'rganadilar. Tabiatda mehnat qilish jarayonida bolalarning o'simliklar va hayvonlar haqidagi bilimlari ortadi. Bolalar o'simliklarni kuzatadilar, mehnat qilish ko'nikmalari va layoqatlarini mashq qiladilar (o'simliklarni sug'orish, urug' va ekinlarni qazish, yig'ib olish). Bu ishlar mehnatsevarlik, mustaqillik, o'zaro yordam ko'rsatishni tarbiyalashda katta ta'sir ko'rsatadi. Guruhli shakllar (ekskursiyalar, MTTda ekologik yo'laklarni yaratish va ulardan foydalanish¹, o'yinli faoliyat, tadqiqotlar va tajribalar o'tkazish, bolalarni loyihalarni ishlab chiqishga jalb qilish, rolli o'yinlar, ekologik yo'nalishdagi to'garaklar yoki klublar faoliyati, tabiatshunoslik aksiyalarida ishtirok etish). Ekskursiyalar – ekologik ta'lim va tarbiya ishlarini tashkil etish shakllaridan biri. Ekskursiyalar MTT hududida ham, undan tashqarida ham o'tkazilishi mumkin.

1Qarang. “Yer sayyorasi – umumiy uyimiz” Dasturiga uslubiy qo'llanma, “MTTda ekologik yo'lakni ishlab chiqish bo'yicha uslubiy tavsiyalar”

Ekskursiyalarning afzalligi shundaki, ular bolalarga tabiiy sharoitda obyektlar va tabiat hodisalari bilan tanishish imkonini beradi. Ekskursiyalarda bolalar o'simliklar, hayvonlar va shu bilan birga ularning yashash sharoitlari bilan tanishadilar va bu tabiatdagi munosabatlar haqida birlamchi tasavvurni shakllantirishga, shuningdek, kuzatiuvchanlikni rivojlantirishga zamin yaratadi. Ekskursiya paytida pedagogga bolalarning diqqatini atrofdagi tabiatning go'zalligiga qaratish tavsiya etiladi. Tabiatga uyushtirilgan sayohatlar bolalarning toza havoda bo'lishi, harakatlanishi bilan bog'liq bo'lib, bu ular salomatligini mustahkamlashga yordam beradi. Bolalar istirohat bog'lari, tog'larda, suv havzalari qirg'oqlarida sayr qilish asnosida, keyingi kuzatishlar hamda “Fan va tabiat” markazidagi guruhda ishlash uchun tabiiy materiallarni to'playdilar. Bolalarga tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarni ko'rsatish uchun yilning turli vaqtlarida bir xil joylarga tabiatshunoslik

ekskursiyalarini o'tkazish maqsadga muvofiq. Ekskursiyalar Davlat o'quv dasturi doirasida ham, undan tashqarida ham rejalashtirilishi mumkin. Ekskursiyalarda ishtirok etish uchun tarbiyalanuvchilarning ota-onalari, mahalliy hamjamiyat (mahalla) vakillarini jalb qilish tavsiya etiladi. Ekologik aksiyalar Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik ta'lim va tarbiyalash masalalarini hal qilishning samarali vositasi ekologik aksiyalardir. Ekologik aksiyalar – bu atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan amaliy tadbirlar. Ularni o'tkazish davomida maktabgacha yoshdagi bolalar tabiatshunoslik bo'yicha bilim oladilar, ularda ekologik madaniyat ko'nikmalari shakllanadi. Ekologik aksiyalar quyidagilarga yordam beradi: bolalarda tabiatda o'zni tutish qoidalarini, ushbu qoidalarga muvofiq ongli harakatlar asosida eslab qolish; bolalarga kattalar tomonidan tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish misollarini vizual ravishda ko'rsatish va tabiatga ijobiy munosabatni, uni himoya qilish va unga g'amxo'rlik ko'rsatish istagini rivojlantirish. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlari tushunadigan, ularning qiziqishlariga va kundalik hayotidagi faoliyatiga mos keladigan aksiyalarda ishtirok etishlari mumkin. Shuning uchun ham tabiatni muhofaza qilish aksiyalarini sanalarga, hodisalarga, masalan: “Toza shahar”, “Daraxt ekish”, “Yer kuni”, “Atrof-muhitni muhofaza qilish kuni”, “Qushlar kuni” kabilarga uyg'unlashtirilishi mumkin. Individual (tanlovlarda ishtirok etish, “Fan va tabiat” markazida, ekinzorda, bog'da navbatchilik; ijodiy faoliyat: hunarmandchilik, plastilindan yasash, rasm chizish va boshqalar).

Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish Qo'l, barmoqlar bilan taqlid qilinayotgan narsalarni (gul, qush, kapalak, qal'a) ko'rsatadi. Tabiat burchagidagi o'simlik va hayvonlarga g'amxo'rlik qiladi. Sog'liq uchun zarar keltiradigan xatti-harakatlarni (chekish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, olov bilan o'ynash va hokazo) tushunadi va ajrata oladi. Tabiatda o'zni tutish qoidalariga amal qiladi. Xavfli vaziyatda qanday harakat qilish kerakligini biladi va tushuntiradi. Favqulodda vaziyatlarda o'zini qanday tutish lozimligini tushuntiradi. Ijtimoiy-hissiy rivojlanish Turli ijtimoiy vaziyatlarga hissiy munosabat bildiradi. Qiyin vaziyatlardan konstruktiv chiqish yo'llarini izlaydi. Boshqalarning xatti-harakatlaridan olgan taassurotlarini ifoda qiladi. Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari Shaxsiy tajribasidan kelib chiqib, rasm asosida mustaqil ravishda tavsiflovchi hikoya tuzadi. Ekologiya va tabiatshunoslik yo'nalishidagi unga tanish asarlarni mustaqil ravishda aytib beradi. Adabiy asarlarni ifodali hikoya qilib beradi. Topishmoqlarni topadi, qofiyalar tuzadi. She'r va qofiyalarni aytib bera oladi. Fasllarning nomini biladi (bahor, yoz, kuz, qish). Boshqa bolalarga kitobning mazmuni haqida yoddan aytib beradi. Bilish jarayonining rivojlanishi Atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni mustaqil ravishda izlaydi. Tabiatda, hovlida, “Fan va tabiat” markazida, ekinzor va hokazolarda o'tkazgan kuzatishlari asosida umumlashtirib, xulosalar chiqaradi. O'z qiziqishi va kuzatishlariga oid savollar beradi. Fasl va hodisalarni ketma-ket nomlaydi. Buyumlarni tashqi va ichki belgilariga ko'ra (rangi, shakli, hajmi, vazni, harakat tezligi, vazifasi bo'yicha) tasniflaydi. Suyuq, sochiluvchi va qattiq jismlarni shartli o'lchov yordamida o'lchaydi. Bolalar ensiklopediyasidan foydalana oladi (ekologiya bo'yicha kerakli ma'lumotlarni topadi). Dunyoni o'zgartirishda

insonning ijodiy o'rnini tushunadi. Narsalarni qayta ishlatish bo'yicha o'z g'oyalarini taklif qiladi. 40 Yer sayyorasi – Umumiy uyimiz Atrof-muhitni yaxshilashda o'z ishtiroking muhimligini tushunadi (masalan, chiqindilarni yig'ish, ularni saralash, daraxt va gullar ekish, yorug'lik, suv va qog'ozni tejash). Ijodiy rivojlanish Rasm asosida tabiiy materialdan qo'l ishi namunalarni yasashni, ish bosqichlarini rejalashtirishni biladi. Mustaqil ravishda modellashtiradi va loyihalashtiradi; qog'oz va tabiiy materiallardan applikativhajmli bezaklarni yaratadi (siluetlar, otkritkalar, xatcho'plar). Ekologik teatr spektaklida mustaqil rol o'ynay oladi. Shaxsiy ekologik loyihalarini yaratish bo'yicha o'z g'oyalarini bayon qiladi. Guldestalar yasaydi.

3-4 yoshdagi bolaga ekologik ta'lim va tarbiya berishda jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish Taroq, dastro'mol yoki salfetkadan foydalanadi. Mahsulotlarning ta'mini ajratadi. Uch g'ildirakli velosipedda uchadi. Ekologik ertak, hikoya, multfilm qahramonlari haqida qayg'uradi. O'z his-tuyg'ulari va kechinmalarini ifodalaydi ("menga yoqadi", "menga yoqmaydi"). Boshqalarga (hayvonlar, o'simliklar va hokazo) hamdardlik ko'rsatadi. Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari Qisqa she'rni (tabiat, quyosh, hayvonlar, daraxtlar haqida) yoddan aytadi. Kattalar tomonidan boshlangan tanish ekologik ertak, hikoyani davom ettiradi yoki tugatadi; rasmlardan ertaklarning tanish qahramonlarini ko'rsatadi. Ekologik va tabiatshunoslik yo'nalishidagi didaktik o'yinlarni o'ynaydi. Ayrim hayvon, hasharot va qushlarni taniydi va nomini aytadi. Atrof olamga, jonli obyektlarga qiziqish bildiradi, ularni kuzatadi. Tabiatdagi alohida o'zgarishlarni (qor, yomg'ir, do'l, jazirama, shamol va boshqalar) ajratadi. Buyumlar yasalgan materiallarni (qog'oz, yog'och, metall) farqlaydi; silliq va dag'al yuzani ajrata oladi. "Ertalab", "kechqurun", "kun", "tun" so'zlarining ma'nosini tushunadi. Kattalar bilan birga tajribalarda ishtirok etadi (eritish, bo'yash, cho'kadi- cho'kmaydi va boshqalar). Ijodiy rivojlanish Tabiiy obyektlar rangidagi go'zallikni his etadi. 2-3 ta obyektдан iborat suratlar chizadi. Tasvirlangan obyektlarga mos ranglarni tanlaydi va ularni bo'yaydi. Suv va qum bilan o'ynaydi; qumdan turli shakl va piramidalar quradi. 4-5 yoshdagi nima uchun ovqatlanish, nafas olish kerakligi haqida biladi. Vitaminlarning foydasi va sog'lom ovqatlanish to'g'risida bilimga ega bo'ladi. Ovqatlanishdan oldin qo'llarini yuvadi. Xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan joylar, narsalar va moddalarni ayta oladi (issiq suv, olov, o'tkir asboblari). Ijtimoiy-hissiy rivojlanish Bola o'z harakatlarini baholay oladi ("buni men qildim"). O'yinda boshqalar bilan o'zaro aloqaga kirishadi, o'ziga ijtimoiy vazifani oladi. Kattalarning iltimosi (vazifasi)ni bajaradi. Bola boshlagan hikoyani davom ettira oladi (tabiat, hayvon, o'simlik va boshqalar haqida). U yoki bu voqealar muhokama qilinyotganda o'z fikrini bildiradi va savollar beradi. Ot, sifat va fe'llardan foydalanib sodda gap tuzadi (olma bog'da o'sadi, derazada mushuk o'tiribdi). Ekologik didaktik va o'g'zaki o'yinlarni o'ynaydi. Yoshiga mos tabiat haqidagi she'rni yoddan biladi. Bola o'zini o'rab turgan olamga faol qiziqish bildiradi. Fasllarning xususiyatlarini tavsiflaydi; fasllarga xos tabiat hodisalari nomini aytadi. Kunning turli qismlarini (ertalab, kunduzi, kechqurun, tun) biladi va nutqida to'g'ri qo'llaydi. Tirik mavjudotlarning asosiy ehtiyojlarini (hayvonlar:

ovqatlanadi, nafas oladi, harakatlanadi va hokazo) tavsiflaydi hamda taqqoslaydi. Suv, havoning hayot uchun ahamiyatini ta'riflaydi. Kattalar bilan tajribalarda qatnashadi (eritish, muzlatish, magnitlash, rang berish, isitish, qaynatish va boshqalar). Sutarlarni batafsil detallari bilan chizadi, obyektlarning shaklini aniq ko'rsatadi; syujetli rasmlar (tabiat) chiza oladi. Shakllarni turli xil texnikalar yordamida bo'laydi. Loy, xamir yoki plastilindan narsa-buyumlar yasaydi.

1. Ekologik va estetik ta'lim vositasi sifatida o'yinlar Pavlova A. o'yinlar[matn]L.A.Pavlova//Maktabgacha ta'lim. 20123-yil.-10-pu40-49

2. K.X. Аллабердиева. Мактабгача катта ёшдаги болаларда ижодий фаолликни шакллантиришнинг нейрпедагогик имкониятлари // Педагогика ва психологияда инновациялар. Тошкент, 2020 - 2-махсус сон.- Б. 243-247.

3. K. Аллабердиева. Болаларнинг ижодий фаоллигини шакллантиришда таълимий ўйинлар ва методларнинг аҳамияти // Жамият ва инновациялар. Тошкент, 2022.-04.-Б.460-464.

4. ГМ Алтибаева. Особенности организации взаимодействия дошкольного образовательного учреждения семьями воспитанников. Вестник современной науки б 19-22.

5. G Altibaeva. Processes Of Formation intellectual Abilities of Preschool Teachers Through innovative Technologies. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences 3 18-21

Ahmedova, D., & Akramov, A. (2021, July). USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM. In Конференции.

Madina, G., & Adakhamjon, A. (2021). Conservation of flora. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 195-198.

Халматова, Ш., Усманова, Т., & Акрамов, А. (2022). ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ВОЗДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА НА РАСТИТЕЛЬНЫЙ И ЖИВОТНЫЙ МИР. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 1(5), 547-554.

Xalmatova, S., & Akramov, A. (2022). KIMYOVIY O'G'ITLAR TARKIBIDAGI TURLI MODDALAR ORQALI TUPROQLAR QATLAMINI IFLOSLASHI VA UNING OLDINI OLIISH CHORA TADBIRLARI. International scientific journal of Biruni, 1(2), 4-7.

Xalmatova, S., Gaybullayeva, M., & Akramov, A. (2022). O'SIMLIKLAR OLAMIGA INSON FAOLIYATINING SALBIY TA'SIRI, HAMDA UNI OLDINI OLIISH CHORA TADBIRLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 947-953.

Abarjon o'g'li, A. A., & Barchinoy, M. (2022). YER USTI VA OSTI SUVLARINI IFLOSLANTIRUVCHI ASOSIY MANBALAR. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(20), 216-219.